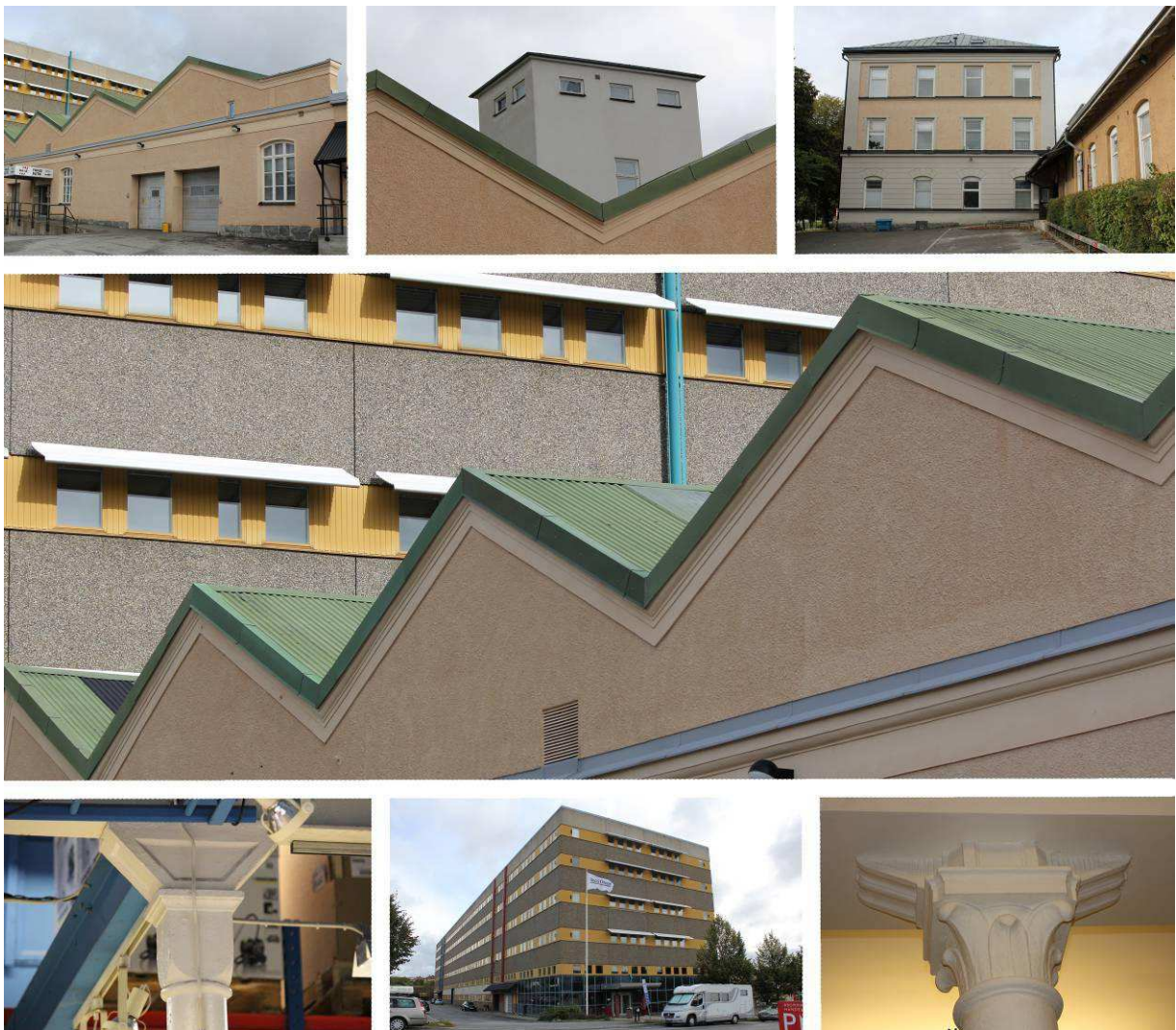

Kvarteret Archimedes

Archimedes 1

Mariehäll

KULTURHISTORISK VÄRDEANALYS

Utförd inför förestående förvärv

Kvarteret Archimedes

Archimedes 1.

KULTURHISTORISK VÄRDEANALYS

- Utförd inför förestående förvärv

Beställare: ALM Equity
Genom: Emma Embretsen

Datum: 2013-12-06

Reichmann antikvarier AB

Ekensbergsvägen 75
169 31 SOLNA
Tel: 08-734 07 90

Utförd av: Claes Reichmann och
Hanna Domfors, Tyréns AB

Foto: Om annat inte anges,
Reichmann antikvarier AB 2013

Omslagsfoto: **Överst:** Sågtandsbyggnadens västfasad, hisstorn samt "Slottets" östra fasad.

Mitten: 20-talets låga skala möter 70-talets storskalighet.

Nederst: Kapitel i sågtandsbyggnaden, Vy över kontorshuset, kapitel i "Slottet".

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	4
INLEDNING.....	6
Bakgrund och syfte	6
Metod	6
KULTURHISTORISKT SKYDD	6
Gällande plan	6
Plan och Bygglagen, PBL	7
Klassificering	8
HISTORIK	9
Områdeshistorik Mariehäll.....	9
Bebyggelsens karaktär	9
Kvarteret Archimedes	10
Översiktlig förändring.....	11
BYGGNADSBESKRIVNING	14
”Slottet”.....	14
Utvändig förändring	15
Invändig förändring.....	15
Slottets kulturhistoriskt värdefulla aspekter	16
Plus och minus ”Slottet”	17
Sågtandsbyggnaden.....	19
Sågtandsbyggnadens kulturhistoriskt värdefulla aspekter	20
Plus och minus ”Sågtandsbyggnaden”	21
Kontorshuset	23
Kontorshuset kulturhistoriskt värdefulla aspekter	24
Plus och minus ”Kontorshuset”	26
VÄRDEANALYS.....	28
Kunskapsvärde	28
Byggnadshistoriskt värde.....	28
Byggnadsteknikhistoriskt värde	28
Patina (slitage som kunskapsförmedlande aspekt).....	28
Arkitekturhistoriskt värde	29
Samhällshistoriskt värde	29
Socialhistoriskt värde	29
Personhistoriskt värde	29
Teknik- och industrihistoriskt värde	30
Upplevelsevärde.....	30
Arkitektoniskt värde.....	30
Patina (slitage som karaktärsskapande aspekt)	30
Miljöskapande värde (stads- och landskapsbild)	30
Identitetsvärde (platsens identitet och karaktär)	31
Bruksvärde	31
<i>Hållbara material</i>	31
KÄLLOR	32

SAMMANFATTNING

Kvarteret Archimedes 1, Mariehäll, består av tre vidbyggda byggnadsvolymer, ”Slottet” från 1885-tal, sågtandsbyggnaden från ca 1920 och ett kontorshus från 1978. ”Slottet” och sågtandsbyggnaden är uppförda i klassicerande arkitektur med traditionella metoder och material, vilket medför ett relativt okomplicerat underhåll. Kontorsbyggnaden är uppbyggd med ett pelardäcksystem och fasad av prefabricerade betongelement och plåt. I Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering är fastigheten grönklassad, vilket innebär att byggnaderna anses vara särskilt värdefulla. I övrigt ligger inte något skydd på byggnaderna i plan.

Av vikt för kvarteret är bröderna Hult. När de startade det nya företaget AB Archimedes flyttade de in i som hyresgäster på fastigheten och några år senare, när deras utombordsmotor blev världsledande, köpte de fastigheten och byggde till för att kunna hantera den stora efterfrågan på båtmotorerna. Det är från denna verksamhet som kvarteret fått sitt namn.

Kunskapsvärde

Bebyggelsens kulturhistoriska värde ligger framför allt i ett flertal betydande kunskapsvärden. Archimedes har ett högt samhällshistoriskt värde i och med utgör ett illustrativt exempel på Stockholms tidiga industrietableringar i stadens utkant. Kvarteret är även en kunskapsbärare för den lokala samhällshistoriska utvecklingen i Mariehäll. ”Slottet” uppfördes på en av de första, avstyckade tomterna från Kratsboda gård och utgör därigenom startskottet för Mariehälls industrialisering. Sågtandsbyggnaden visar på en expansiv period under tidigt 1900-tal och kontorsbyggnaden markerar en ny era inom området med verksamhetsförskjutning och storskalighet i kombination med s.k. underhållsfria material. ”Slottet” utgör även ett socialhistoriskt dokument i och med att det ursprungligen innehöll industrilokaler och arbetarbostäder. Detta utgör ett uttryck för den rådande bostadsbristen som följde med industrialismens explosionsartade befolkningsökning i Stockholmstrakten.

Kvarterets bebyggelse har en tydlig struktur med högt bebyggelsehistoriskt värde. Värdet ligger i de tidstypiska arkitektoniska uttrycken i form av gjutjärnspelare och sågtandsformade takkonstruktioner. Detaljerna lyfter fram de tidsepoker som varit betydande i områdets utveckling och är nära sammanlänkat med de verksamhetsrelaterade förändringarna. Utöver detta föreligger även ett kunskapsvärde kopplat till bröderna Hult och deras verksamhet. Archimedes bedöms ha ett högt personhistoriskt-, teknikhistoriskt- och industrihistoriskt värde med koppling till AB Archimedes och tillverkningen av båtmotorer.

Upplevelsevärde

Kvarteret Archimedes upplevelsevärde är framför allt kopplat till dess arkitektoniska värde. Bebyggelsens årsringar är tydligt läsbara tack vare att de olika delarna uppförts med tidstypiska arkitektoniska former och material. Men de bör även ses som en miljöskapande enhet tillsammans med närliggande kvarteret Fredsfors och det s.k. Bällstahuset från 1960-talet, och An-

dersson & Björks skofabrik från 1903. Tillsammans har denna bebyggelse ett högt miljöskapande värde för denna del av Mariehäll. Områdets sentida utveckling har påtagligt förändrat den ursprungliga karaktären. Industrifastigheten Archimedes placeringen invid Bällstaviken med närhet till järnvägsförbindelser visar den ursprungliga, oreglerade industrietableringens strategiska läge.

Bruksvärde

För Archimedes del är bruksvärdet kopplat till material och form. ”Slottet” och sågtandsbyggnaden är byggnader som är uppförda med traditionella metoder och material, vilket gör vård och underhåll relativt okomplicerat. Kontorsbyggnadens material är däremot svårare att underhålla. Byggnaderna bedöms ändå ha höga bruksvärden avseende hållbara material. Även funktionsmässigt bedöms byggnaderna ha höga värden. Byggnadsvolymerna har stora öppna ytor som kan disponeras efter behov. De flexibla volymerna bidrar med ett stort funktionsrelaterat bruksvärde.

Trots att Archimedesmotorerna inte längre tillverkas finns det ett stort engagemang med nätbaserade forum, minimuseum och liknande föreningar runt om i världen som beskriver Archimedes olika utombordsmodeller, vanliga fel, underhåll, reservdelar etc. AB Archimedes är fortfarande ett betydande levande teknikhistoriskt kulturarv.

INLEDNING

Bakgrund och syfte

Inför ett eventuellt förvärv av fastigheten Archimedes 1. efterfrågar ALM Equity en kulturhistorisk värdeanalys av den befintliga bebyggelsen inom kvarteret. Analysen ska ligga till grund för förvärvsdiskussionerna samt klargöra förutsättningarna för en eventuell exploatering/förändring av fastigheten.

Den kulturhistoriska värdeanalysen ska bidra med fördjupad kunskap om den befintliga bebyggelsen avseende såväl befintligt skydd som dess värdebild och kvaliteter.

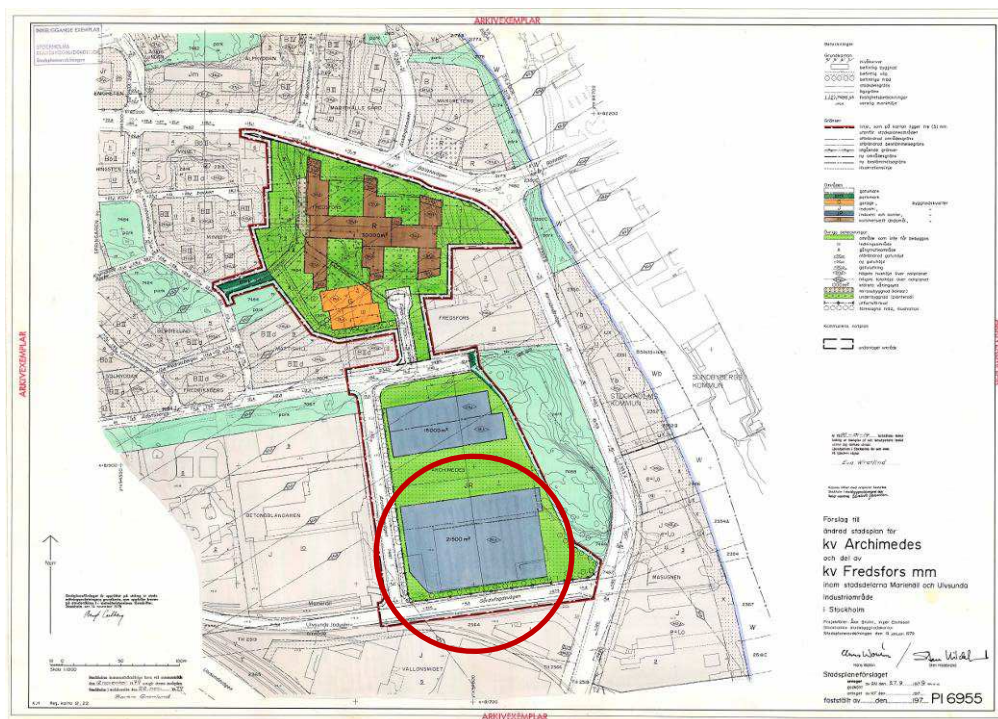
Metod

Den kulturhistoriska värdeanalysen grundar sig på en okulärbesiktning på platsen, enklare fotodokumentation av byggnaden samt tillhandahållna handlingar och dokument.

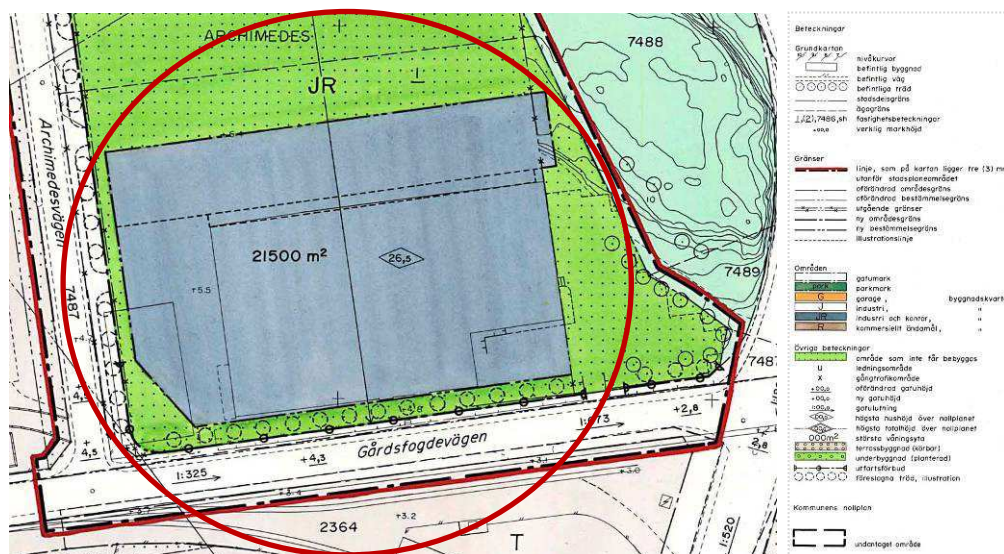
KULTURHISTORISKT SKYDD

Gällande plan

I gällande plan (PI 6955) från 1979 har fastigheten Archimedes 1. tilldelats JR som littera, vilket innebär att fastigheten får bebyggas med industri och kontor till en sammanlagd våningsyta på 21 500 m². Kringliggande mark är prickad och får inte bebyggas. Inga varsamhets- eller skyddsbestämmelser finns i den gällande planen.

Karta ovan: Gällande plan för fastigheten Archimedes 1.

Karta ovan: Förstoring av Archimedes 1. på plankartan. Höger ovan: Utdrag ur gällande plan.

Plan och Bygglagen, PBL

Utöver bestämmelserna i den befintliga detaljplanen gäller även de generella bestämmelserna i Plan och bygglagen samt i BBR.

PBL kap. 8 13§, Förvanskningförbud

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

PBL kap. 8 14 §, Underhåll

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras. Lag (2011:335).

PBL kap. 8 17 § Varsamhetskrav

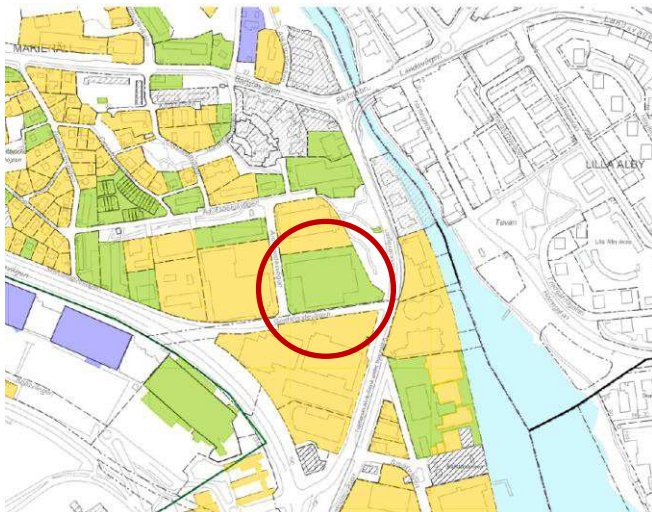
Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Enligt BBR

En eventuell sanering av hela eller delar av bebyggelsen inom fastigheten Archimedes 1 påverkar kulturmiljön i betydande omfattning. Kvarvarande bebyggelse friställs från sitt rumsligt sammanhang. Om byggnadsdelar rivs, eller fastigheten på sätt förändras skall, enligt BBR "förlusten av kulturvärdena vägas in i bedömningen av en ändring".

Klassificering

I Stockholms stads fastslagna kulturhistoriska klassificeringskarta är hela fastigheten Archimedes 1 grönklassad. Detta innebär att fastighetens byggnader är särskilt värdefull ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Vilket innebär ett stärkt skydd av den yttre gestaltningen.

Karta vänster: Del av Stockholms stads fastslagna kulturhistoriska klassificeringskarta. (Stockholms Stad)

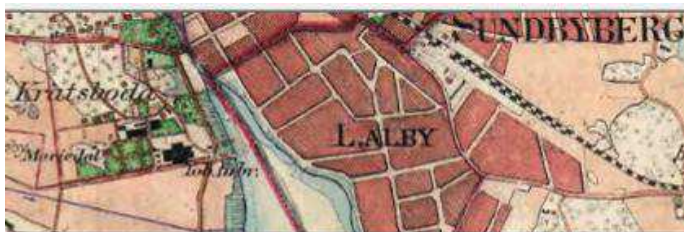
HISTORIK

Områdeshistorik Mariehäll

Stadsdelen Mariehäll betraktades som landsbygd ända fram till det sena 1800-talet. Området tillhörde ursprungligen Bällsta säteri. Namnet "Mariehäll" kommer från Mariehälls gård som sedan slutet av 1700-talet låg där Mariehällsvägen 22 ligger idag. Det geografiska område som idag kallas Mariehäll var under 1800-talet fördelat på tre gårdar; Mariehälls gård i norr, Bällsta gård i sydväst och Kratsboda gård i söder.

I samband med 1800-talets industriella utveckling i Sverige gjorde tekniska innovationer, exempelvis järnvägsnätets utbredning och alternativa kraftkällor, att nya platser blev möjliga för industrietablering. Mariehälls bebyggelsestruktur börjar växa fram under denna tidsepok. Delar av ägorna till Mariehälls- och Kratsboda gårdar styckades av och bebyggdes med oreglerade industrier och bostäder. Exploateringen pågick fram till 1952 då det blev förbjudet att bygga bostäder inom södra delarna av Mariehäll på grund av bullerstörningarna från Bromma flygplats. Därefter uppfördes endast industribebyggelse inom området.

1960- och 70-talens generella saneringsiver medförde även rivningar inom Mariehäll. Det var framförallt bostadsbebyggelsen som sanerades bort och istället uppfördes storskaliga kontorshus. Följden blev att Norra Mariehäll förändrades till ett renodlat verksamhetsområde. Först på 2000-talet har denna trend vänt och äldre industri- och kontorsbebyggelse rivs och ersätts med bostadsbebyggelse.

Karta vänster: Kratsboda gård finns utmärkt på kartan och tobaksfabriken finns med som en korsformad byggnadsvolym. Källa: Häradsekonomiska kartan 1901-1906.

Karta vänster: På denna karta återfinns byggnadsvolymen från ovan, men sågtandsbyggnaden är inte utmarkerad trots att den borde finnas vid denna tidpunkt. Källa: Ekonomiska kartan J133-10I6e53. 1951.

Bebyggelsens karaktär

Mariehäll är en stadsdel i förändring där huvuddragen är att industribebyggelsen rivs och ersätts av bostadsbebyggelse. Industriförortens bebyggelse bestod tidigare av industribyggnader och arbetarbostäder blandade med inslag av yngre kontorshus. I den ursprungligt oreglerade bebyggelsen märks vissa avgränsningar. Stadsplanerna på 1930- och 1940-talen styrde industri-

etableringarna till framförallt två områden, dels till marken som tidigare tillhörde Kratsboda gård, dels till ett område norr om Bällstavägen. Det var på Kratsboda gårds ägor som stadsdelens första industrier etablerades i det som nu är kvarteret Archimedes.

Kvarteret Archimedes

Kvarteret Archimedes har fått sitt namn efter AB Archimedes som under flera decennier tillverkade båtmotorer inom fastigheten. Bebyggelsen växte upp i nära anslutning till järnvägen, ett industrispår gick på andra sidan av Gårdsfogdevägen. Fastigheten består idag av tre tydliga årsringar: Slottet, Sågtandsbyggnaden och kontorshuset.

”Slottet”

Den byggnad som idag benämns ”Slottet” är en av de allra första industri-etableringarna i Mariehäll. År 1885 styckades tomtmark av från Kratsboda gård och körsnär D. Forsell lät uppföra en industrilokal och startade hattfabrik. Ursprungligen fanns både fabrikslokaler och arbetarbostäder i byggnaden. Bostadsutrymmena var placerade till vindsvåningen och industrilokalerna på övriga plan.

Byggnaden brandhärjades 1891, men byggdes upp på nytt. Hatttillverkningen fortgick till 1895 då byggnaden såldes och Cigarrfabriken Skandinavien flyttade in i lokalerna. Denna verksamhet lämnade lokalerna 1907 och i samband med detta hyrdes lokaler ut till det nystartade företaget AB Archimedes. Detta bolag lanserade en revolutionerande nyhet 1912 – Världens första tvåcylindriga utombordsmotor (balansmotor). Det blev en försäljningssuccé och företaget hade svårt att hinna producera motorer i den takt som de såldes. Bakom succén fanns bröderna C.A. och O.W. Hult från Nyköping som lanserade ett omfattande antal innovationer, så som vridgasreglage på rorkulten, ljuddämparen ”hydro”, svänghjulsmagnet, helt omsvängbar motor m.m.

Sågtandsbyggnaden

AB Archimedes köpte fastigheten 1916. Då pågick redan tillverkningen av båtmotorer och efterfrågan var stor. De lät göra vissa om och tillbyggnader efter förvärvet. Sannolikt var det för att möta den enorma efterfrågan på deras produkter som sågtandsbyggnaden uppfördes, men exakt vilket år som byggnaden uppfördes är okänt. Under 1920- och 1930-talen hyrde dessutom AB Archimedes ut lokaler till AB Per Perssons Väf & Stickmaskiner.

Under 1930-talet antogs en ny arbetslag i Sverige som innebar lagstadgad rätt till två veckors semester. Detta medförde bland annat att efterfrågan på utombordare från den inhemska marknaden ökade radikalt. I och med detta började man producera aktersnurror i arbetarklassens prisläge. Efterfrågan höll i sig fram till Andra Världskriget. Bränsleransoneringen medförde att tillverkningen gick ned.

1941 såldes Archimedes tillverkning av utombordsmotorer till Electrolux. Motorerna såldes därefter under namnet Archimedes-Penta. På 1960-talet blev konkurrensen hård för den svenska utombordstillverkningen. Stationära motorer blev allt vanligare och nya aktörer exempelvis Yamaha och Honda tog viktiga marknadsandelar. 1966 övertog Monark-Crescent AB tillverkningen av utombordsmotorer och 1967 flyttades verksamheten från lokalerna i Mariehäll. AB David Larssons transportfirma flyttade in i lokalerna. Vid detta tillfälle togs stora portar upp i sågtandsbyggnadens östra och västra ytterväggar för att möjliggöra passage för lastbilar. Detta företag övergick senare till AB Sundbybergs ilexpress.

1977 byggdes husen om till industrihotell och året därefter sprängdes skorstenen bort och en ny byggnad uppfördes.

Kontorshuset

1978 lämnade Danielssons Entreprenad AB, DEAB, in bygglovansökan till Stockholms stadsbyggnadskontor för uppförandet av ett nytt industrihotell i fem våningar samt källare. De fyra översta våningarna var avsedda som kontorsplan och lagerlokaler och industriutrymmen placerades i byggnadens lägre delar. När den nya byggnaden uppfördes revs en befintlig industrilokal på den norra sidan av sågtandsbyggnaden samt även en hög skorsten.

1998 genomgick byggnaden en exteriör förändring där den försågs med solskärmar över fönsterbanden på den södra fasaden. Vid samma tillfälle placerades även färgade plåtpilastrar utmed fasaden för att skapa en vertikalverkan i den annars mycket horisontella arkitekturen.

Översiktlig förändring

Bebyggelsen inom fastigheten Archimedes 1 består av tre vidbyggda och sammanhängande huskroppar med ett fåtal mindre tillbyggnader. Tillsammans utgör de tydliga årsringar som avspeglar Mariehällsområdets bebyggelsemässiga utveckling, från 1800-talets första oreglerade industriebyggelse med integrerade bostäder, 1900-talets expansiva båtindustri till 1970-talets stora kontorshus.

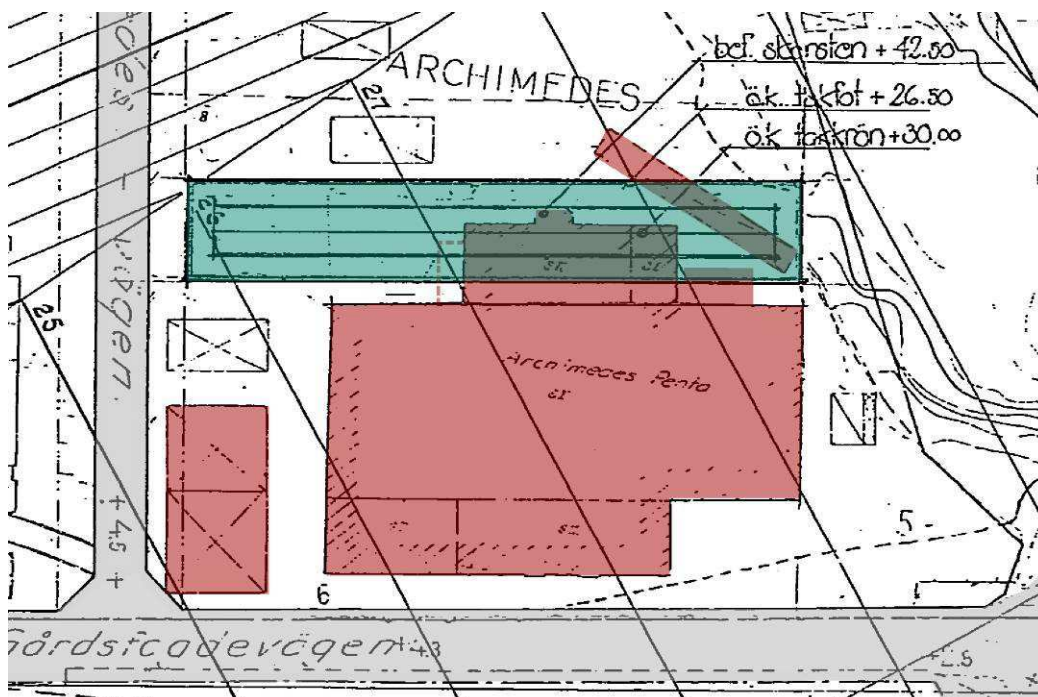
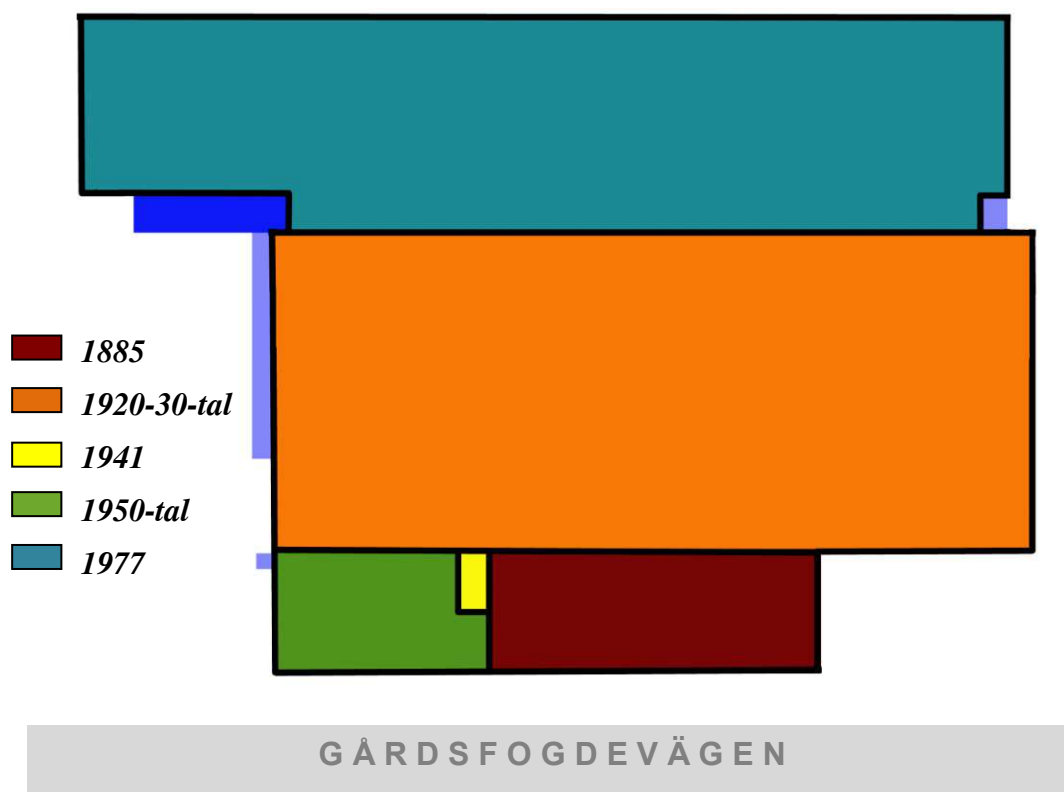

Bild ovan: När kontorhuset passades in på tomten fanns en betydligt större byggnadskropp på platsen. Likaså fanns det även ett flertal mindre byggnader och en industriskorsten.

Bild nedan: Fastighetens årsringar utifrån belagda årtal samt utifrån de arkitektoniska dragen. Den röda kroppen utmed Gårdsfogdevägen är den äldsta. De klarblå tillskotten är sentida konstruktioner som ramper och installationsutrymmen.

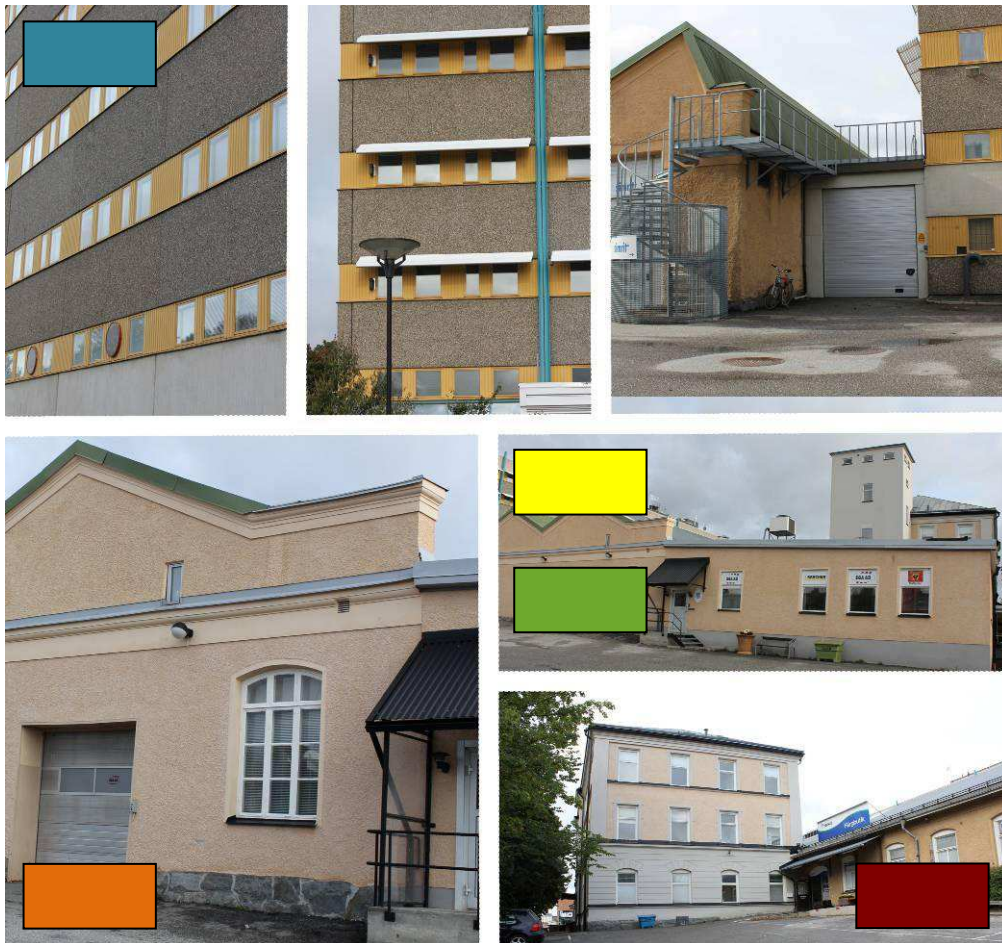

Bild ovan: Ålderslegenden på föregående sida visad med bilder – se färgangivelserna.

BYGGNADSBESKRIVNING

”Slottet”

Byggnaden från 1885 är sannolikt uppförd med kallmurad grundläggning med tanke på att den har en sockel av tuktad natursten med råhuggen utsida. Stommen är av putsat murtegel med dekorativa listverk och ritsningar. Fasadens symmetriska uppbyggnad har fönster i en storlek och regelbundna fönsteraxlar. Bottenvåningen har en diskret rusticering som markeras av sockel- och gördelgesims. Fönsteröppningarna på denna våningsplan är segmentformade. De ovanstående två våningarna är spritputsade med en enkel gesims som våningsmarkör. Fönsteromfattningarna är enkla och har rakt avslut. Väggfälten inramas av släta hörnkedjor och kransgesims, vilken är bearbetad med mycket skarp profil i flera nivåer. Taket är ett avvalmat sadeltak med centralt placerad frontespis. Sentida takfönster finns i samtliga fyra takfall.

Rumsindelningen i byggnaden är mycket förvanskad. Ytterst lite av äldre rumssamband går att urskilja. Även trapphuset är ombyggt för att inrymma en modern hisskonstruktion. Stegbredden är minimerad och trapphuset är helt i avsaknad av historiskt kontext.

En tillbyggnad har gjorts åt väster. Denna byggnad har en grundläggning av betong. Ytterväggarna är murade och putsade. Takkonstruktionen på denna byggnadsvolym är låglutande tak med tätskikt av papp.

Utvändig förändring

- Skivtäckning på taket av svartmålad plåt. Ålder på denna är okänd, men den är sentida med förskjutna falsar och ståndränna med modern infästning. Avvattning med vattkuppor och mjuka böjar.
- Fasaden är nyligen åtgärdad och avfärgad på tre sidor. Den norra fasaden är inte åtgärdad utan uppvisar en omfattande skadebild.
- Sentida AMA-enliga plåtarbeten.
- Huvudentrén är sannolikt ombyggd på 1950-talet, skärmtak med undersida av karosseripanel.
- Samtliga fönster är utbytta, men har olika ålder. Det finns några som sannolikt är 1920-tal. Övervägande delen är nog från 1950-talet och ytterligare några är av senare datum med isolerrutor. Fönster i fasad har insticksarm med losholts och två öppningsbara lufter. På bottenvåningen har utrymmet mellan karm och fasadens segmentbåge fyllts ut med karosseripanel.
- Takfönster, sentida.
- Tillbyggnad 1. Hisstorn, sannolikt från 1940-talet.
- Tillbyggnad 2. Ett nytt våningsplan åt väster.

Invändig förändring

- 1895 Uppbyggnad efter brand.
- 1950-tal. Kontorisering, sannolikt montering av fönsterbänkar i kalksten. Smidda fönsterskydd m.m.
- Öppna kontorslandskap.

Slottets kulturhistoriskt värdefulla aspekter

Utvändigt

- Fasadernas indelning med naturstenssockel och rusticerad bottenvåning och lättare formspråk på de övre planen.
- Fasadens väldragna listverk är betydelsefulla att bevara.
- Fasadens symmetriska placering av fönsteraxlar och dörrar.
- Kvarvarande kvalitativa detaljer från 1950-talet så som entrétaket med karosseripanel.

Invändigt

- Gjutjärnskolonner.
- Fönsterbänkar av polerad kalksten.
- Fönstrens öppningsanordningar.
- Smidda fönsterskydd av 1950-tals modell.

Plus och minus "Slottet"

- + Områdets äldsta industribyggnad med relativt välbevarad exteriör.
- + Kopplingen till det industrihistoriskt viktiga företaget AB Archimedes.
- + Gjutjärnskolonner
- + Fönsterbänkar av polerad kalksten.

- Byggnadens huvudentré ombyggd vid flera tillfällen. Den har idag ett modernt entréparti som till proportioner och material avviker från byggnadens övriga formspråk.
- Byggnadens fönster är utbytta. Nuvarande fönster har insticks-karm.
- Byggnadens norra fasad är i mycket dålig kondition.
- Invändigt är byggnadens industrikaraktär avlägsnad, sannolikt redan på 1950-talet. Få kvarvarande kvalitativa kvaliteter invändigt.
- Byggnadens trapphus är ombyggt för att inrymma en hiss. Det ombyggda trapphuset har stor negativ inverkan på upplevelsen av husets kvalitet.
- Byggnaden har spridda detaljer av 1950-tals karaktär. Dessa är kvalitativa och välgjorda, men saknar idag kontext och ger byggnaden ett lätt rörigt intryck. Exempelvis finns vackra fönsterskydd i trappfönstren, men eftersom trapphuset gjorts om för att inrymma en hiss, framstår fönsterskydden som malplacerade i det stympade och minimalistiska utrymmet. Huruvida detaljerna är bevaransvärda får avgöras i vart enskilt fall.

Bilder ovan: Detaljbilder från byggnaden "Slottet". Gjutjärnsdetaljerna är en av få kvarvarande originaldetaljer. I övrigt finns inslag från byggnadens olika ombyggnationer, i synnerhet från 1950-tal.

Sågtandsbyggnaden

Sågtandsbyggnaden är byggd på grundlagd med kallmur på fast botten. Ytterväggarna är bärande och består av murtegel. Fasaden är spritputsad med slätputsade partier så som gesimser och fönsteromfattningar. Byggnaden har tre äldre fönster kvar i den västra fasaden. Fönsteröppningarna är stora och segmentformade i överkant. Bågarna består av tre öppningsbara fönsterluffer med tre rutor i vardera samt tre mindre och ospröjsade lufter ovan lo-sholtsen. I den östra fasaden finns fönsteröppningarna kvar, men är igenbyggda. Istället sitter sentida, betydligt mindre fönster. Det finns ett antal sekundärt tillkomna fönsteröppningar och portar i båda fasaderna.

Takkonstruktionen är sågtandsformad med enkla takstolar. Sparrarna är av trä och bindfunktionen består av ett dragstag. Takkonstruktionen vilar på ett ramverk av stålbalkar sammanfogade med bultförband. Underbrädningen har ursprungligen varit av pärlspont, men är kompletterad med vanlig råspont på stora ytor. Sågtandstakets norra takfall har tidigare haft fönster. De gamla bågarna sitter kvar i takkonstruktionen och består av stora enkellufter med sex rutor i vardera. Taket har en utanpåliggande isolering och ett tätskikt av TRP-plåt.

Byggnaden har gjutet golv. Rumsindelningen mellan skeppen består av enkelskepp och dubbelskepp. Pelarraderna mellan dubbelskeppen består av gjutjärnskolonner med enkelt utformat kapital. De utgör den bärande delen av pelare/balksystemet som håller upp takkonstruktionen.

Utvändig förändring

- Igensättning av takfönster
- Utvändig takisolering och taktäckning av TRP-plåt
- Öppning för lastbilstransporter
- Ramper

Invändig förändring

- Entresolplan
- Öppningar in i "Slottets"
- Förändringar i skeppen, avdelningar i rumsvolymer

Sågtandsbyggnadens kulturhistoriskt värdefulla aspekter

Utvändigt

- Takkonstruktionens sågtandsform
- Fasadernas utformning med naturstenssockel och kontrasten mellan spritputs och putsade listverk och omfattningar.
- Äldre fönster finns kvar i den västra fasaden.
- Profilerade takfotstassar finns kvar på byggnadens östra del.
- Norra takfallens originalfönster finns bevarade under takplåten.

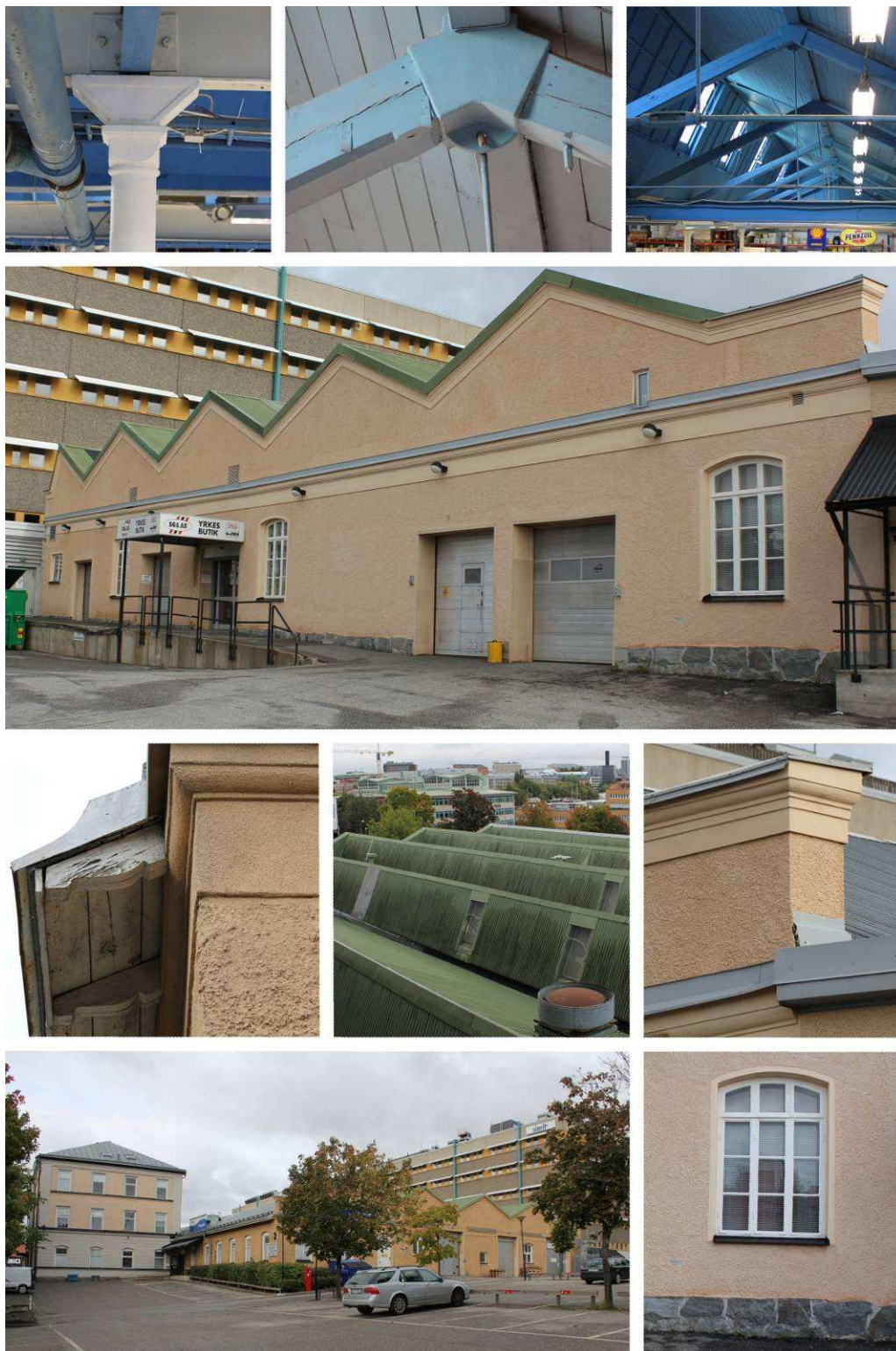
Invändigt

- Indelningen i skepp.
- Ramverkskonstruktionen med bärande gjutjärnskolonner och balkar sammanfogade med bultförband.

Plus och minus "Sågtandsbyggnaden"

- + En av de äldre industribyggnaderna inom området. Blir mer betydande på grund av närheten till "Slottet". Byggnaden visar på platsens kontinuerliga industrihistoria.
- + Byggnaden har ett formspråk med tydlig industrikaraktär.
- + Kopplingen till det industrihistoriskt viktiga företaget AB Archimedes.
- + Byggnadens kvarvarande fönster på västra fasaden och inbyggt i de norra takfallen.
- + Den kvarvarande ramverkskonstruktionen med bärande gjutjärnskolonner och balkar sammanfogade med bultförband.
- + Takstolskonstruktionen.
- Byggnadens östra fasad är i mycket dålig kondition.
- Den östra fasadens stomme är i mycket dåligt skick med sättningssprickor.
- Byggnadens fönster är bitvis utbytta.
- Skärmtak och sentida tillskott såsom ramper och räcken är inte utformade med hänsyn till byggnadens formspråk.
- Garageportar är upptagna på ett flertal ställen i byggnaden utan hänsyn till byggnadens symmetriska formspråk och gestaltning.

Bilder ovan: Detaljbilder från Sägtandsbyggnaden. Invändigt är det framförallt takkonstruktionen, i synnerhet de ursprungliga takfönstren, och de bärande pelarna som bedöms ha ett högt kulturhistoriskt värde. Av intresse är även kvarvarande skeppsindelning. Exteriören har några välbevarade fönster och välgjorda listverk.

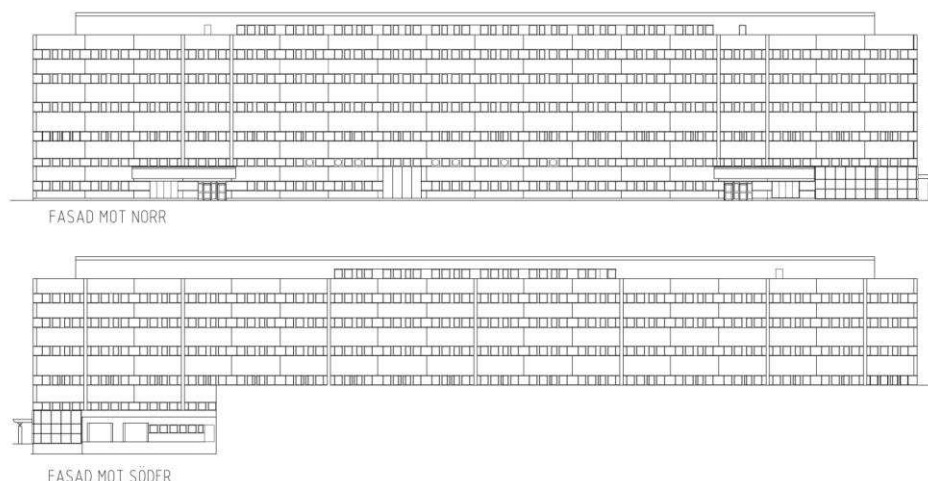
Bilder ovan: Överblick från gatan med glasade entrén. Tv detalj av skifferbeklädnader i entréer samt en typisk kontorskorridor.

Kontorshuset

Kontorshuset från 1978 är grundlagt på plintar till fast berg. Byggnaden har ett källarplan och däröver sju plan ovan mark. Källarplan består av platsgjuten betong. Byggnadens övriga konstruktion är ett pelar-däck system i betong. Fönstren har en inre båge av trä och en aluminiumbåge utåt.

Utfackningsväggar av reglar och skivor och fasadytor av prefabricerade betongelement med svallat sjöstensmaterial. Vid entréerna finns väggbeklädnad av svart lerskiffer från Grythyttan. Takkonstruktionen är uppstolpad, låglutande med taktäckning av papp på lättbetongplank. Det översta våningsplanet har en stålstomme med fasader av plåt.

På källarplanet finns garage, tekniska utrymmen, skyddsrum, förråd etc. För övrigt är våningsplanen fortfarande kontorsytor i stort. Sannolikt har det tidigare varit cellkontor utmed ytterväggarna. Dessa har avlägsnats på senare tid för att skapa kontorslandskap. Trapphusen har även kompletterats med nya trappor mellan våningsplanen. Vissa korridorsstråk kan fortfarande anas. På vilplanen finns originalgolv av konststen. På taket finns en indragen volym som innehåller fläktrum och hissmaskinrum samt även en tillbyggnad med kontor.

Utvändig förändring

- Ny entré
- Solskydd 1998
- Plåtpilastrar, 1998

Invändig förändring

- Borttagning av äldre cellkontor.
- Uptagning i bjälklag för nya trappförbindelser mellan våningsplan.
- Öppna kontorslandskap.

Kontorshuset kulturhistoriskt värdefulla aspekter

Utvändigt

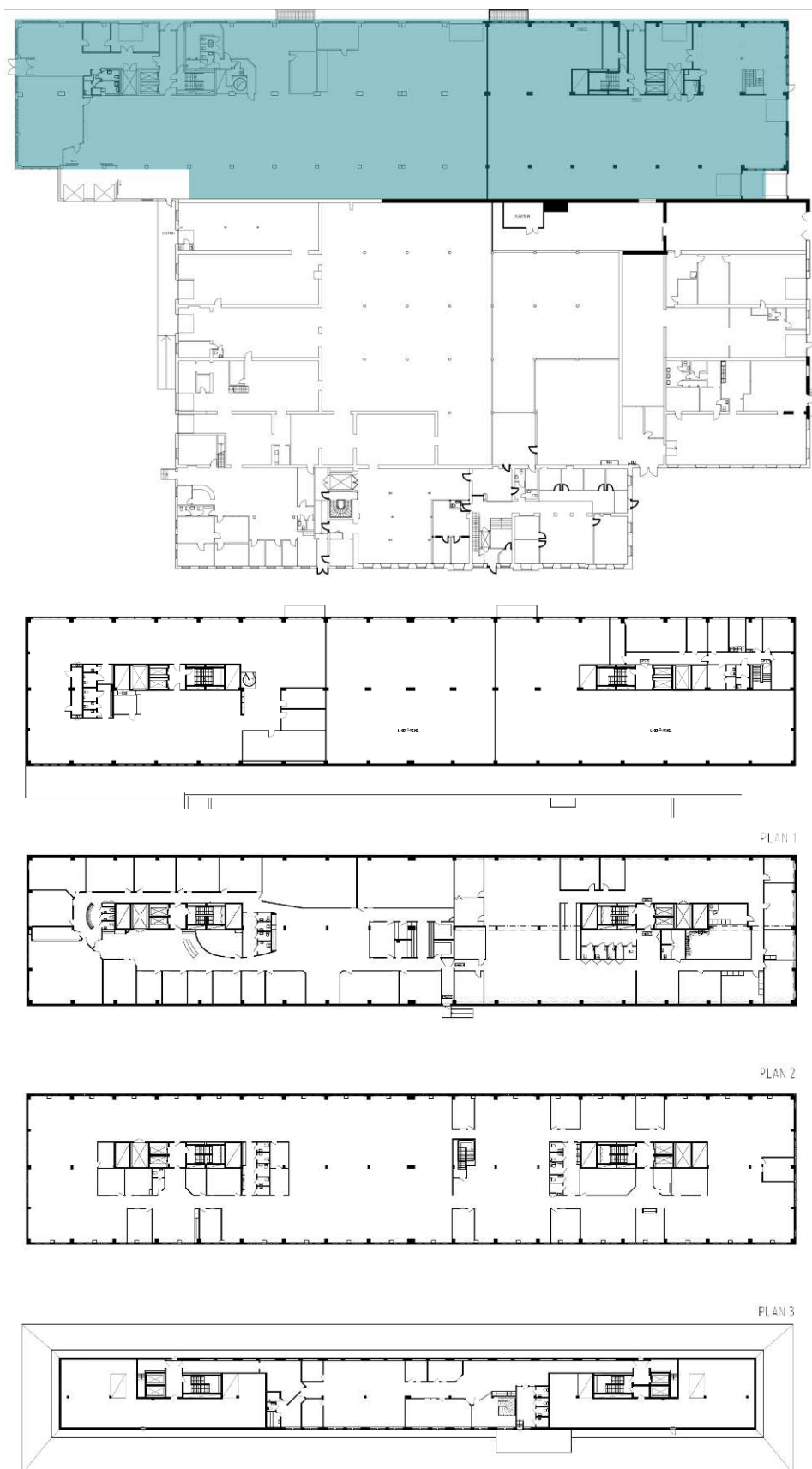
- Den tidstypiska 1970-tals fasaden med prefabricerade betongelement med svallat sjöstensmaterial i kombination med korrugerad plåt.
- Fönstersättningens återkommande rytm.
- Entrépartiernas detaljer av svart lerskiffer från Grythyttan.

Invändigt

- Trappavsatsernas golv av konststen.

Värdefulla rumssammanhang

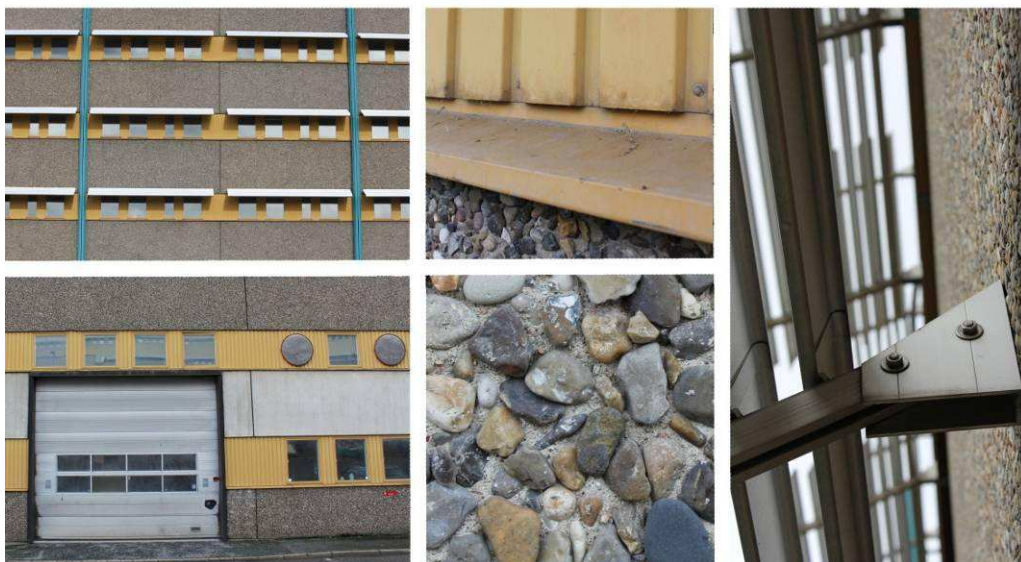
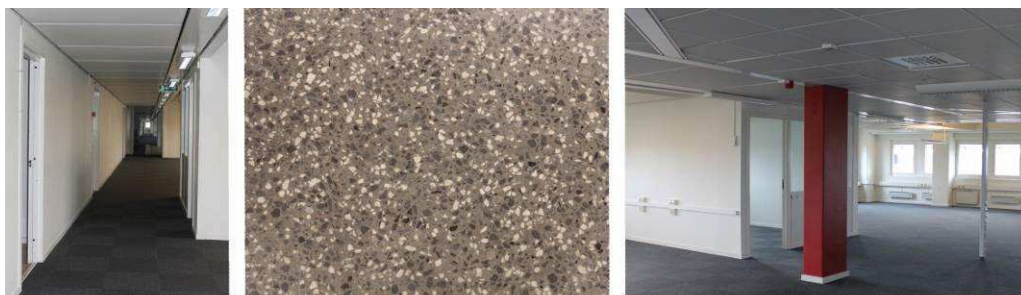
- Huvudentrén, trapphus och hisshall i bottenvåning

Bilder ovan: Planritningar från kontorshuset. Plan 0 till och med 3 samt plan 6. Plan 3, 4, 5 är snarlika till planlösning och är därför inte medtagna.

Plus och minus "Kontorshuset"

- + En tydlig byggnadsrepresentant för 1970-talets högeffektiva byggande.
- + Byggnadens fönster är original.
- + Skifferomfattningarna i entrépartierna är ursprungliga.
- + Byggnadens kvarvarande dekorativa band av plåt i fasaden. Sannolikt är färgen blekt vilket ger ett mer slätstruket uttryck.
- Den södra kortsidans sentida förändring med ny entré och glasade partier har påverkat byggnadens karaktär negativt och brutit upp den ursprungligt massiva byggnadsvolymen. De glasade partierna bryter även med fasadens horisontella strävan.
- Sannolikt är de dekorativa vertikala stolpverken senare tillskott. De bryter av fönsterbandens och plåtstrukturens horisontella strävan och bryter därmed det ursprungliga formspråkets intentioner.

Bilder ovan: Detaljbilder från kontorsbyggnaden. Interiört är planlösning övervägande borttagen med undantag för några enstaka golv. Exteriören är relativt välbevarade men har blekt färgställning och sentida "dekorativa" element. Det sentida glasade partiet på den västra gaveln bryter den annars mycket homogena fasaden.

VÄRDEANALYS

Flera olika begrepp kan användas för att beskriva och definiera kulturmiljöns värden. Här används begreppen bruksvärde, kunskapsvärde och upplevelsevärde med respektive kompletterande underkategorier. Kunskapsvärde och upplevelsevärde har sin utgångspunkt i Riksantikvarieämbetets "Kulturhistorisk värdering av bebyggelse" (Unnerbäck 2002) medan bruksvärde är praxis och används av många aktörer, bland annat Riksantikvarieämbetets arkeologiska uppdragsverksamhet.

Kunskapsvärde

Kunskapsvärde utgör ett objekts- eller ett landskaps informationsvärde eller potentiella informationsvärde. Kunskapsvärden kan vara det ett byggnadsverk berättar om historisk byggnadsteknik, arkitekturhistoriska ideal eller historiska sociala strukturer. På samma sätt kan växtlighet, landskapssammanhang, vägsträckningar och andra spår i ett landskap ha kunskapsvärden då de berättar om historisk markanvändning. Kunskapsvärden kan förstärkas av att de är pedagogiskt och tydligt läsbara.

Byggnadshistoriskt värde.

Kvarteret har en bebyggelsestruktur som i sitt arkitektoniska uttryck speglar olika tidsepokers byggnadshistoria. Bebyggelsemässiga tillskott och verksamhetsrelaterade förändringar är tydligt läsbara. "Slottet" från sent 1800-tal, har ett klassicerande exteriört formspråk med välarbetade putsdetaljer. Invändigt är industrikaraktären tydligare med stora öppna ytor och rader av gjutjärnskolonner som bär bjälklagen. Ljuset kom från stora fönster runt om byggnaden. Sågtandsbyggnaden har även den en klassicerande exteriör om än mer spartansk. Denna byggnad är uppförd i ett plan över relativt stor yta indelad i skepp, med bärande kolonner av gjutjärn. Takkonstruktionens stora glasade norrfönster gav ett jämnt ljusinsläpp som underlättade arbetet i lokalerna. Kontorshuset är även det uppfört med tidstypisk form och material. Det byggnadshistoriska värdet ligger framförallt i byggnadernas övervägande oförvanskade yttre gestaltning.

Högt värde

Byggnadsteknikhistoriskt värde

Tidstypisk byggnadsteknik hos samtliga tre byggnader. Ej särskiljande.

Lågt värde

Patina (slitage som kunskapsförmedlande aspekt)

Bebyggelsen har få kvarvarande detaljer där patina kan anses vara av värde. De detaljer som kan lyftas är exempelvis gjutjärnskolonner invändigt, men dessa har underhållsmålat kontinuerligt. Byggnaden från 1970-talet utmärker sig genom sina "underhållsfria material" vars patina kan vara svår att hantera.

Lågt värde

Arkitekturhistoriskt värde

Det som särskiljer Archimedes 1 från övriga delar av Mariehälls industri-kvarter är det välbevarade och kvalitativa byggnadsbeståndet. De tre byggnadskropparna är utformade med tidstypisk, läsbar, arkitektur.

Kontorsbyggnaden är en tydlig produkt av 1960- och 1970-talens högeffektiva byggande med material som avspeglar den rådande ekonomiska rationalitetstankarna. Materialvalen visar på tidens "underhållsfria" fokus, plåtfasader i kombination med prefabricerade betongelement med svallad sjösten och träfönster med utvändigt båg av aluminium.

Bebyggelsens sammanvägda arkitektur är dock tidstypisk. Ej särskiljande.

Lågt värde

Samhällshistoriskt värde

Kvarteret Archimedes 1 utgör ett illustrativt exempel på Stockholms tidiga industrietableringar i stadens utkant. "Slottet" är att betrakta som en milstolpe för den lokala bebyggelseutvecklingen. Denna industritomt var en av de första som styckades av från Kratsboda gård, och inledde det som blev en omfattande industrietablering i Mariehäll. Archimedes kan även betraktas som ett representativt byggnadsbestånd för Mariehällsområdets förändring och utveckling från landsbygd, industrietablering, kontorisering och fram tills idag, vilket genererat ett betydande lokalthistoriskt- och samhällshistoriskt värde.

Högt värde

Socialhistoriskt värde

Mariehällsområdet tog form i den bryttid då det svenska samhället omvandlas i grunden. Järnvägsnätet expanderade och industrialismen växte fram under slutet av 1800-talet. Stockholms befolkning ökade explosionsartat. Industrietableringarna var arbetskraftskrävande vilket medförde att det ofta uppfördes arbetarbostäder i direkt anslutning till anläggningarna, så även i Archimedes. "Slottet" inrymde ursprungligen arbetarbostäder i vindsvåningen.

Högt värde

Personhistoriskt värde

Archimedes har ett betydande personhistoriskt värde, kopplat till bröderna C.A. och O.W. Hult från Nyköping. Det är efter deras företag AB Archimedes som kvarteret fått sitt namn.

Högt värde

Teknik- och industrihistoriskt värde

Ett betydande teknikhistoriskt värde hör samman med att tillverkningen av Archimedes världskända båtmotorer uppfanns och tillverkades just här.

Högt värde av nationell betydelse

Upplevelsevärde

Upplevelsevärde används för att beskriva kulturmiljön som källa till upplevelser hos brukare och/eller besökare. Det kan sammanfattas som objektets eller kulturmiljöns estetiska egenskaper. Det kan vara rent konstnärliga kvaliteter eller den lantliga karaktären i ett ålderdomligt jordbrukslandskap, en byggnads arkitektoniska kvaliteter eller autentiska karaktär. Upplevelsevärden kan även vara en plats eller objekts identitetsskapande eller symboliska värde för exempelvis en ort.

Arkitektoniskt värde

Ur ett lokalhistoriskt perspektiv har Archimedes en egenart med sina mycket tydliga och typiska arkitektoniska årsringar. Formspråken på de olika bebyggelsemässiga tillskotten känns lätt igen och förmedlar en tydlig arkitekturhistoria.

Högt värde

Patina (slitage som karaktärsskapande aspekt)

”Slottet” har byggts om och verksamhetsanpassats kontinuerligt. Byggnaden byggdes om kring mitten av 1900-talet och fick nya fönster och dörrpartier vilka fick tidstypiska detaljer av 1950-tals snitt. På senare tid har tre av byggnadens fasader restaurerats. Detaljerna från 1950-talet finns kvar, men på flera håll med ny färgsättning. Istället för att bidra med kvalitativa inslag i miljön upplevs detta mer som spretande.

Sågtandsbyggnaden är den byggnadsvolym som har påtaglig patina. Invändigt finns takfönster och diverse kvarvarande konstruktioner vars förändringar är tydligt läsbara med spår av slitage och liknande.

Kontorsbyggnaden från 1970 har tidstypiska ”underhållsfria material” såsom fabrikslackerad plåtfasad, fönsterpartier med utvändigt aluminiumbeklädnad och prefabricerade betongelement. De sena 1900-tals materialen är inte bara ”underhållsfria” utan även svåra att underhålla. Resultatet blir ett åldrande som inte uppfattas som vacker ålderspatina utan snarare tendera till ett slitet intryck.

Lågt värde

Miljöskapande värde (stads- och landskapsbild)

Kvarteret Archimedes bör ses som en miljöskapande enhet tillsammans med närliggande kvarteret Fredsfors och det s.k. Ballstahuset från 1960-talet, och Andersson & Björks skofabrik från 1903. Tillsammans visar dessa byggnad

der på en mycket komplett bild av områdets utveckling och har ett betydande miljöskapande värde för denna del av Mariehäll.

Högt värde

Identitetsvärde (platsens identitet och karaktär)

Placeringen invid Bällstaviken med närhet till järnvägsförbindelser visar den ursprungliga, oreglerade industrietableringens strategiska läge. Dessvärre har området genomgått stora förändringar. Det närmaste stickspåret finns inte längre kvar och de stora magasin och lagerbyggnader som fanns i närområdet har genomgått en handelsinriktad omvandling. Närområdets omgestaltning och påtagliga exploateringsgrad bidrar till ett stärkt identitetsvärde för kvarteret Archimedes.

Högt värde

Bruksvärde

Bruksvärde används för att beskriva betydelsen av att en kulturmiljö används och utvecklas. Bruksvärden kan utgöras av att en plats eller byggnad har en lång kontinuerlig användning eller att brukare och/eller besökare upplever kulturmiljön idag. Bruksvärdet avser både materiella och immateriella aspekter.

Hållbara material

”Slottet” och sågtandsbyggnaden är byggnader som är uppförda med traditionella metoder och material. Detta har ett stort bruksvärde i det att det är relativt enkelt att se status och även föreskriva åtgärder vid eventuella underhålls eller skadesituationer. Vissa brister finns; sättningar och omfattande bom på sågtandsbyggnadens östra fasad samt ”Slottets” nordfasad är i dålig kondition.

Kontorsbyggnaden har stomme av pelardäcksystem och fasad av prefabricerade betongelement och plåt. Dessa material är relativt stabila, men svårare att underhålla när de väl börjat åldras.

Högt värde

Funktion

Alla tre byggnadsvolymer har som gemensam nämnare att de ursprungligen har stora öppna ytor som kan disponeras efter behov. Denna flexibilitet har möjliggjort anpassning och ombyggnad av lokalerna till nya verksamheter. De flexibla volymerna bidrar med ett stort funktionsrelaterat bruksvärde.

Högt värde

KÄLLOR

Stockholms stadsmuseum

Klassificeringskarta

Industrimiljöinventering

Informationsblad Mariehäll

Stockholm stad

Bestämmelser till förslag till ändrad stadsplan för kv Archimedes...1979

Beskrivning till förslag till ändrad stadsplan för kv Archimedes... 1979

Övriga konsulthandlingar

Översiktlig teknikbedömning Structor, med bilagor

Ritningsmaterial

Nuvarande situationsplan över fastigheten, fasader och planer

Stadsbyggnadskontorets arkiv, bygglovhandlingar m.m.

Litteratur

Klassificering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, Axel Unnerbäck
RAÄ 2002.

Nätbaserade källor

Föreningen Allmogebåtar i Luleå,

<http://fablulea.se/wordpress/batmotorer/archimedes/>

Säffle marinmotormuseum,

<http://www.marinmotormuseum.se/utombord.htm>

Tekniska museet, <http://www.tekniskamuseet.se/1/1925.html>